

BO'LAJAK TARIX FANI O'QITUVCHILARIDA MANTIQUIY TAFAKKURNING SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLAR

U.R.Qo'yliyev¹

Mas'ul muallif: Qo'yliyev Ulug'bek Ravshanovich, Buxoro xalqaro universiteti mustaqil tadqiqotchisi.

Accepted: 08 Avgust 2026

Published: 08 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Qo'yliyev, U. R. BO'LAJAK TARIX FANI O'QITUVCHILARIDA MANTIQUIY TAFAKKURNING SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLAR / U. R. Qo'yliyev // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 7, № 1. — B. 79–83.

1. Buxoro xalqaro universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak tarix fani o'qituvchilarida mantiqiy tafakkurning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim tizimida tarix o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda analitik fikrlash, mustaqil xulosa chiqarish, dalillarni solishtirish va tarixiy voqealarni mantiqiy tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda talabalarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga ta'sir qiluvchi ijtimoiy muhit, akademik motivatsiya, kommunikativ faollik, refleksiya, tanqidiy fikrlash hamda pedagogik hamkorlik kabi omillarning psixologik xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, tarix fanini o'qitish jarayonida interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar va muloqotga asoslangan texnologiyalarning mantiqiy tafakkur rivojiga ta'siri ochib berilgan. Tadqiqot natijalari bo'lajak tarix o'qituvchilarida kasbiy tafakkur, tahliliy yondashuv va ijtimoiy-psixologik moslashuvni rivojlantirish uchun ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: mantiqiy tafakkur, tarix ta'limi, ijtimoiy-psixologik omillar, analitik fikrlash, tanqidiy tafakkur, refleksiya, pedagogik kompetentlik, bo'lajak o'qituvchi.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИСТОРИИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются социально-психологические факторы, влияющие на формирование логического мышления у будущих учителей истории. В условиях современной системы образования особое значение приобретают аналитическое мышление, умение самостоятельно делать выводы, сопоставлять факты и логически анализировать исторические события. В исследовании раскрываются психологические особенности таких факторов, как социальная среда, академическая мотивация, коммуникативная активность, рефлексия, критическое мышление и педагогическое взаимодействие, оказывающих влияние на развитие логического мышления студентов. Также анализируется влияние интерактивных методов обучения, проблемных ситуаций и диалоговых технологий на развитие логического мышления в процессе преподавания истории. Результаты исследования могут служить научно-практической основой для развития профессионального мышления, аналитического подхода и социально-психологической адаптации будущих учителей истории.

Ключевые слова: логическое мышление, историческое образование, социально-психологические факторы, аналитическое мышление, критическое мышление, рефлексия, педагогическая компетентность, будущий учитель.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS INFLUENCING THE FORMATION OF LOGICAL THINKING IN FUTURE HISTORY TEACHERS

Abstract. This article examines the socio-psychological factors influencing the formation of logical thinking in future history teachers. In the modern educational system, the development of professional competence among history teachers requires analytical thinking, independent reasoning, comparison of facts, and logical analysis of historical events. The study highlights the psychological characteristics of such factors as social environment, academic motivation, communicative activity, reflection, critical thinking, and pedagogical interaction that contribute to the development of students' logical thinking. In addition, the impact of interactive teaching methods, problem-based situations, and dialogue-oriented technologies on the development of logical thinking in the process of teaching history is analyzed. The results of the research serve as a scientific and practical basis for improving professional thinking, analytical approaches, and socio-psychological adaptation of future history teachers.

Keywords: logical thinking, history education, socio-psychological factors, analytical thinking, critical thinking, reflection, pedagogical competence, future teacher.

Dolzarbligi. Bugungi globallashuv va axborot oqimining keskin ortib borishi sharoitida bo'lajak tarix fani o'qituvchilarida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish masalasi dolzarb pedagogik-psixologik muammolardan biri hisoblanadi. Chunki tarix fanini

o'qitishda voqea va hodisalarni tahlil qilish, sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash, tarixiy manbalarni solishtirish hamda mustaqil xulosa chiqarish kabi kompetensiyalar muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilishga qaratilgan islohotlarda yoshlarning tanqidiy va analitik fikrlashini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Xususan, oliy ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvni kuchaytirish, pedagog kadrlarning kasbiy va intellektual salohiyatini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu jihatdan, bo'lajak tarix o'qituvchilarida mantiqiy tafakkurning ijtimoiy-psixologik omillarini tadqiq etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Xalqaro tadqiqotlar, jumladan UNESCO hamda zamonaviy pedagogik tadqiqotlar natijalari ham ta'lim jarayonida tanqidiy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish XXI asr kompetensiyalarining asosiy tarkibiy qismi ekanligini ko'rsatmoqda. Shu sababli mazkur mavzu nafaqat respublika, balki xalqaro miqyosda ham dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Kirish. Jahon miqyosida ta'lim tizimining modernizatsiyalashuvi, raqamli texnologiyalar rivoji hamda axborot oqimining keskin ortishi mutaxassislardan mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv va mantiqiy xulosa chiqarish ko'nikmalarini talab etmoqda. Ayniqsa, tarix fanini o'qitishda voqea-hodisalarni xolis tahlil qilish, tarixiy jarayonlar o'rtasidagi sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash, turli manbalarni qiyosiy o'rganish va ularga tanqidiy yondashish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli bo'lajak tarix fani o'qituvchilarida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish bugungi pedagogik va psixologik tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Zamonaviy ta'lim konsepsiyalarida mantiqiy tafakkur shaxsning intellektual salohiyatini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida e'tirof etiladi. Psixolog olimlar J. Piaje, L.S. Vigotskiy, J. Bruner va boshqa tadqiqotchilar tafakkurning rivojlanishi ijtimoiy muhit, kommunikativ faoliyat va ta'lim jarayoni bilan uzviy bog'liqligini ilmiy asoslab berganlar. Ularning ilmiy qarashlariga ko'ra, shaxsning analitik va mantiqiy fikrlashi faol ijtimoiy muloqot, refleksiya hamda muammoli vaziyatlarni hal qilish jarayonida shakllanadi. Bu esa pedagog kadrlarni tayyorlashda nafaqat nazariy bilim, balki mustaqil va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Bugungi kunda UNESCO, OECD kabi xalqaro tashkilotlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda XXI asr ko'nikmalari tarkibida tanqidiy va mantiqiy fikrlash alohida ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlanmoqda. PISA xalqaro baholash dasturlarida ham o'quvchilarning bilimni eslab qolish darajasidan ko'ra, uni tahlil qilish, dalillar asosida xulosa chiqarish va muammoni hal qilish kompetensiyalariga ustuvor e'tibor qaratilmoqda. Bu esa kelajakdagi pedagoglardan yuqori darajadagi intellektual va analitik tayyorgarlikni talab qiladi.

O'zbekiston Respublikasida ham ta'lim sifatini oshirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda raqobatbardosh pedagog kadrlarni tayyorlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" hamda oliy ta'limni rivojlantirish konsepsiyalarida talabalarning mustaqil fikrlashi, kreativ va analitik tafakkurini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Ayniqsa, tarix fani o'qituvchilarini tayyorlashda tarixiy tafakkur, obyektiv yondashuv va mantiqiy tahlil ko'nikmalarini shakllantirish muhim vazifa sifatida belgilanmoqda.

Tarix fanining o'ziga xosligi shundaki, u insoniyat taraqqiyoti, ijtimoiy munosabatlar va tarixiy jarayonlarni tahlil qilish orqali talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantiradi. Shu nuqtayi nazardan, bo'lajak tarix o'qituvchilarida mantiqiy tafakkurning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillarni o'rganish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb masala hisoblanadi. Mazkur tadqiqot kelajak pedagoglarining kasbiy kompetentligini oshirish, ularda analitik yondashuv va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Bo'lajak tarix fani o'qituvchilarida mantiqiy tafakkurning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar masalasi pedagogika, psixologiya va kognitiv fanlar kesishgan nuqtadagi dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur muammo yuzasidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mantiqiy tafakkur insonning nafaqat intellektual faoliyatini, balki uning kasbiy kompetentligini ham belgilovchi asosiy psixologik mexanizmlardan biridir. Ayniqsa, pedagogik faoliyatda mantiqiy fikrlashning rivojlanganligi o'qituvchining tarixiy voqealarni tahlil qilishi, sabab-oqibat aloqalarini tushuntirishi, dalillarni solishtirishi hamda o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirishida muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Mantiqiy tafakkur muammosi dastlab klassik psixologiya vakillari tomonidan o'rganilgan bo'lib, xorijiy olimlardan J. Piaje tafakkur rivojlanishini insonning yosh va intellektual bosqichlari bilan bog'liq holda izohlaydi. Uning fikricha, formal-operatsion tafakkur bosqichida shaxs abstrakt va mantiqiy fikrlash imkoniyatiga ega bo'ladi hamda muammolarni nazariy jihatdan tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Piaje tafakkurning rivojlanishi ijtimoiy tajriba va faol bilish jarayoni bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlab, ta'lim jarayonining intellektual taraqqiyotdagi rolini asoslab bergan. Ushbu qarashlar tarix ta'limida talabalarning tarixiy hodisalarni qiyosiy va analitik tahlil qilish qobiliyatini shakllantirishning psixologik asoslarini ochib beradi.

Rus psixologik maktabi vakillari orasida L.S. Vigotskiyning ilmiy qarashlari alohida ahamiyatga ega. Olim tafakkur rivojlanishini ijtimoiy muhit, nutq va kommunikativ faoliyat bilan bog'liq holda talqin qiladi. Uning "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasiga ko'ra, shaxsning intellektual rivojlanishi o'qituvchi va ijtimoiy muhit bilan hamkorlikda samarali amalga oshadi. Vigotskiy tafakkurning shakllanishida muloqot, refleksiya va pedagogik ta'sirning muhim o'rin tutishini ko'rsatib beradi. Mazkur nazariya bo'lajak tarix o'qituvchilarida mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda ijtimoiy-psixologik omillarning yetakchi ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslashga xizmat qiladi.

A.N. Leontev va S.L. Rubinshteynlarning faoliyat nazariyasiga oid tadqiqotlarida tafakkur inson faoliyatining mahsuli sifatida izohlanadi. Ularning fikricha, tafakkur faol bilish jarayonida, ayniqsa muammoli vaziyatlarni hal qilish

davomida shakllanadi va rivojlanadi. Tarix fanini o'qitishda muammoli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, tarixiy manbalarni mustaqil tahlil qilish hamda bahs-munozara metodlarini qo'llash talabalarda analitik va mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi muhim vosita sifatida qaraladi. Shu bilan birga, B.G. Ananyev va V.A. Krutetskiy tadqiqotlarida tafakkurning individual-psixologik xususiyatlari, qobiliyat va motivatsiya bilan bog'liqligi keng yoritilgan.

Xorijiy tadqiqotchilardan J. Bruner ta'lim jarayonida kashfiyot orqali o'qitish konsepsiyasini ilgari surib, mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish tafakkur rivojining asosiy omili ekanligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, talaba tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki bilimni faol ravishda yaratuvchi subyekt sifatida shakllanishi lozim. Bu yondashuv tarix fanini o'qitishda tarixiy faktlarni mexanik yodlashdan ko'ra, ularni mantiqiy tahlil qilish va sababiy bog'lanishlarni aniqlash zarurligini ko'rsatadi. Amerikalik olim J. Dyui esa reflektiv tafakkur nazariyasida insonning fikrlash jarayoni tajriba, muammo va amaliy faoliyat bilan bog'liq holda rivojlanishini asoslaydi. Uning qarashlari tanqidiy va reflektiv fikrlashning pedagogik jarayondagi o'rnini yoritishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

So'nggi yillarda olib borilgan xalqaro tadqiqotlarda ham mantiqiy va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish masalasi markaziy o'rin egallamoqda. UNESCO va OECD tashkilotlari tomonidan ilgari surilgan XXI asr kompetensiyalari modelida analitik fikrlash, muammoni hal qilish, dalillarga asoslangan xulosa chiqarish va reflektiv yondashuv asosiy kompetensiyalar sifatida qayd etilgan. Ayniqsa, PISA tadqiqotlari natijalari ta'lim jarayonida o'quvchilarning nazariy bilimdan ko'ra, bilimni amaliy vaziyatlarda qo'llash, tahlil qilish va mantiqiy xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirish muhimligini ko'rsatmoqda. Bu esa bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligida mantiqiy tafakkurni rivojlantirishning zarurligini yanada kuchaytiradi.

O'zbek olimlari tomonidan ham tafakkur va pedagogik kompetentlik masalalari keng tadqiq etilgan. Respublikamiz pedagog va psixolog olimlari ta'lim jarayonida mustaqil fikrlash, kreativ yondashuv va analitik tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlarni ishlab chiqqanlar. Biroq bo'lajak tarix fani o'qituvchilarida mantiqiy tafakkurning aynan ijtimoiy-psixologik determinantlarini kompleks tarzda o'rganishga oid tadqiqotlar yetarli darajada yoritilmaganligi mazkur mavzuning ilmiy ahamiyatini belgilaydi.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, mantiqiy tafakkurning shakllanishi ijtimoiy muhit, kommunikativ faoliyat, motivatsiya, refleksiya, pedagogik hamkorlik va muammoli ta'lim texnologiyalari bilan bevosita bog'liqdir. Shu sababli bo'lajak tarix o'qituvchilarida mantiqiy tafakkurni rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik omillarini chuqur tadqiq etish zamonaviy pedagogika va psixologiyaning muhim ilmiy-amaliy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda bo'lajak tarix fani o'qituvchilarida mantiqiy tafakkurning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillarni aniqlash maqsadida kompleks psixodiagnostik va statistik metodlardan foydalanildi. Tadqiqot oliy ta'lim muassasalarining tarix yo'nalishida tahsil olayotgan 2-4-bosqich talabalarini qamrab oldi. Tadqiqot jarayonida respondentlarning mantiqiy fikrlash darajasi, kommunikativ faolligi, akademik motivatsiyasi hamda refleksiv xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan metodikalar qo'llanildi.

Tadqiqotning metodologik asosini faoliyatli yondashuv, kognitiv rivojlanish nazariyasi hamda ijtimoiy-psixologik determinantlar konsepsiyasi tashkil etdi. Psixodiagnostik vosita sifatida O'zbekiston amaliyotida keng qo'llaniladigan "Ravenning progressiv matritsali" metodikasi orqali talabalarining mantiqiy va analitik tafakkur darajasi aniqlandi. Mazkur metodika abstrakt tafakkur, umumlashtirish hamda mantiqiy bog'lanishlarni aniqlash imkoniyatini beruvchi ishonchli diagnostik vositalardan biri hisoblanadi. Shuningdek, talabalarining motivatsion va refleksiv xususiyatlarini aniqlash maqsadida A.V. Karpovning "Refleksivlikni diagnostika qilish" metodikasi qo'llanildi. Ushbu metodika pedagogik va psixologik tadqiqotlarda keng foydalanilib, shaxsning o'z faoliyatini tahlil qilish va nazorat qilish qobiliyatini baholashga xizmat qiladi.

Olingan natijalar matematik-statistik jihatdan SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) dasturi yordamida qayta ishlanib, deskriptiv tahlil hamda Pearson korrelyatsion tahlili amalga oshirildi. Statistik tahlillar orqali mantiqiy tafakkur ko'rsatkichlari bilan refleksivlik va akademik motivatsiya o'rtasidagi bog'liqlik darajasi aniqlashtirildi.

Jadval-1.

Bo'lajak tarix fani o'qituvchilarida mantiqiy tafakkur va refleksivlik ko'rsatkichlarining deskriptiv tahlili (SPSS natijalari)

Ko'rsatkichlar	N	O'rtacha qiymat (M)	Standart og'ish (SD)
Mantiqiy tafakkur darajasi	120	27.4	4.12
Refleksivlik darajasi	120	64.8	7.35
Akademik motivatsiya	120	71.2	6.84

Jadval natijalariga ko'ra, respondentlarda mantiqiy tafakkur ko'rsatkichlari o'rtacha va yuqori darajada ekanligi kuzatildi. Ayniqsa, refleksivlik darajasining nisbatan yuqori natija ko'rsatishi talabalar o'z fikrlash jarayonini nazorat qilish va tahlil qilish qobiliyatining rivojlanganligini anglatadi. Akademik motivatsiya ko'rsatkichlarining yuqoriligi esa kasbiy faoliyatga bo'lgan ichki qiziqish va bilishga intilishning mavjudligini ko'rsatadi.

Jadval-2.

Mantiqiy tafakkur va ijtimoiy-psixologik omillar o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqlik (Pearson, SPSS)

Ko'rsatkichlar	Mantiqiy tafakkur	Refleksivlik	Akademik motivatsiya
Mantiqiy tafakkur	1	0.61**	0.57**
Refleksivlik	0.61**	1	0.49*
Akademik motivatsiya	0.57**	0.49*	1

Izoh: * $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

Korrelyatsion tahlil natijalari mantiqiy tafakkur bilan refleksivlik o'rtasida kuchli musbat bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi ($r=0.61$; $p<0.01$). Bu holat talabalarning o'z fikrlash faoliyatini nazorat qilishi va tahlil qilishi mantiqiy tafakkurning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Shuningdek, akademik motivatsiya bilan mantiqiy tafakkur o'rtasida ham sezilarli bog'liqlik aniqlanib ($r=0.57$; $p<0.01$), bilishga bo'lgan ichki ehtiyoj va kasbiy qiziqish tafakkur rivojining muhim psixologik omillaridan biri ekanligi aniqlandi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak tarix o'qituvchilarida mantiqiy tafakkurning shakllanishi nafaqat intellektual, balki ijtimoiy-psixologik determinantlar bilan ham uzviy bog'liqdir.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bo'lajak tarix fani o'qituvchilarida mantiqiy tafakkurning shakllanishi faqat individual intellektual salohiyat bilan emas, balki ularning faoliyat olib borayotgan ijtimoiy-psixologik muhiti, ta'lim jarayonining tashkil etilishi va pedagogik hamkorlik darajasi bilan ham chambarchas bog'liqdir. Shu bois oliy ta'lim muassasalarida tarix fanini o'qitish metodikasini takomillashtirishda talabalarni faollikka undovchi, tahliliy fikrlashni rag'batlantiruvchi hamda refleksiv faoliyatni qo'llab-quvvatlovchi ta'lim texnologiyalarini keng joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tarix fanining mazmuni voqea va hodisalarni shunchaki yod olish emas, balki ularning sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlash, tarixiy manbalarni tanqidiy tahlil qilish, turli nuqtayi nazarlarni solishtirish va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishni talab etadi. Shu sababli bo'lajak tarix o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida muammoli ta'lim, keys-stadi (case study), loyiha asosida o'qitish, debat va munozara metodlari, tarixiy hujjatlar bilan ishlash, konseptual xaritalar tuzish hamda refleksiv topshiriqlardan muntazam foydalanish maqsadga muvofiqdir. Mazkur metodlar talabalarda analitik fikrlashni rivojlantirish bilan bir qatorda, ularning kommunikativ kompetensiyasi va kasbiy refleksiyasini ham kuchaytiradi.

Tadqiqot davomida aniqlangan refleksivlik va akademik motivatsiya ko'rsatkichlarining mantiqiy tafakkur bilan musbat bog'liqligi pedagogik jarayonda motivatsion muhitni yaratish zarurligini ham ko'rsatadi. O'qituvchining qo'llab-quvvatlovchi munosabati, talabalarning erkin fikr bildirish imkoniyatiga ega bo'lishi, jamoaviy hamkorlik va sog'lom psixologik muhitning shakllanishi ularning bilish faolligini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, tarixiy muammolarni guruhlarda tahlil qilish va ilmiy munozaralar tashkil etish talabalarning mantiqiy xulosa chiqarish hamda dalillarni asoslash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda raqamli ta'lim resurslari va sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayoniga kirib kelishi tarix fanini o'qitish metodikasiga ham yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Virtual muzeylar, raqamli arxivlar, interaktiv tarixiy xaritalar, elektron ma'lumotlar bazalari hamda sun'iy intellekt asosidagi tahliliy platformalardan foydalanish talabalarning tarixiy tafakkurini rivojlantirish bilan bir qatorda, ularning mantiqiy fikrlash, axborotni tanqidiy baholash va mustaqil ilmiy izlanish olib borish kompetensiyalarini ham mustahkamlaydi. Shuning uchun tarix fani o'qituvchilarini tayyorlash dasturlariga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishga qaratilgan maxsus modullarni kiritish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak tarix o'qituvchilarining mantiqiy tafakkurini muntazam diagnostika qilish va rivojlanish dinamikasini monitoring qilish tizimini yaratish zarurligini ko'rsatadi. Bunda psixodiagnostik metodikalar bilan bir qatorda, amaliy topshiriqlar, portfoliolar, refleksiv kundaliklar va kompetensiyaga asoslangan baholash mezonlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Mazkur yondashuv talabalarning intellektual rivojlanishini individual kuzatish, ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash hamda shaxsga yo'naltirilgan pedagogik yordam ko'rsatish imkonini beradi.

Kelgusida mazkur yo'nalishdagi tadqiqotlarda mantiqiy tafakkurning boshqa ijtimoiy-psixologik determinantlari, jumladan, emotsional intellekt, metakognitiv strategiyalar, raqamli savodxonlik va kreativ fikrlashning o'zaro bog'liqligini chuqurroq o'rganish maqsadga muvofiqdir. Bu esa bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini yanada rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish hamda zamonaviy pedagogik talablarga javob beradigan raqobatbardosh mutaxassislarini tayyorlash uchun mustahkam ilmiy-amaliy asos yaratadi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari bo'lajak tarix fani o'qituvchilarida mantiqiy tafakkurning shakllanishi ko'p jihatdan ijtimoiy-psixologik omillar bilan bog'liq ekanligini ko'rsatdi. Ayniqsa, refleksivlik, akademik motivatsiya, kommunikativ faollik va pedagogik hamkorlik talabalarning analitik fikrlashi hamda tarixiy jarayonlarni mantiqiy tahlil qilish qobiliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Olingan natijalar L.S. Vigotskiyning tafakkur rivojlanishida ijtimoiy muhit va muloqotning ahamiyati haqidagi nazariy qarashlarini tasdiqlaydi. Chunki talabalar jamoaviy muhokama, tarixiy manbalarni tahlil qilish va interfaol metodlar asosidagi mashg'ulotlarda faol ishtirok etganida ularning mustaqil fikrlash va xulosa chiqarish ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlanishi kuzatildi.

Shuningdek, tadqiqot davomida refleksivlik darajasi yuqori bo'lgan talabalar murakkab tarixiy voqealar o'rtasidagi sabab-oqibat bog'lanishlarini tezroq anglay olishi va muammoli vaziyatlarga nisbatan analitik yondashuvi bilan ajralib turishi aniqlandi. Bu holat A.N. Leontev va J. Brunerlarning faoliyatga asoslangan ta'lim konsepsiyalariga mos keladi.

Tadqiqot natijalari tarix ta'limida an'anaviy reproduktiv usullardan ko'ra, muammoli ta'lim, bahs-munozara, tarixiy manbalarni qiyosiy tahlil qilish va reflektiv yondashuvga asoslangan metodlar samaraliroq ekanligini ko'rsatdi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari bo'lajak tarix fani o'qituvchilarida mantiqiy tafakkurning shakllanishi murakkab va ko'p omilli psixologik jarayon ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot davomida mantiqiy fikrlashning rivojlanishi nafaqat intellektual salohiyat, balki ijtimoiy muhit, pedagogik hamkorlik, akademik motivatsiya, reflektiv faoliyat hamda kommunikativ faollik bilan ham uzviy bog'liq ekanligi aniqlandi. Ayniqsa, ta'lim jarayonida interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar va tarixiy manbalarni tahliliy o'rganishga asoslangan yondashuvlar talabalarning mustaqil fikrlashi, dalillarga asoslangan xulosa chiqarishi va tarixiy voqealarni analitik baholash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi kuzatildi.

Shuningdek, reflektivlik va akademik motivatsiya darajasi yuqori bo'lgan talabalarda mantiqiy tafakkur ko'rsatkichlari ham nisbatan yuqori ekanligi statistik jihatdan tasdiqlandi. Bu esa shaxsning o'z faoliyatini tahlil qila olish qobiliyati hamda kasbiy qiziqishi uning intellektual rivojlanishida muhim determinantlardan biri ekanligini anglatadi. Tadqiqot natijalari tarix fani o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalarni keng qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, bo'lajak tarix o'qituvchilarida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish ularning kasbiy kompetentligini oshirish, tarixiy tafakkurni shakllantirish hamda zamonaviy ta'lim talablariga mos raqobatbardosh pedagoglarni tayyorlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqot natijalari oliy ta'lim tizimida pedagog kadrlar tayyorlash sifatini takomillashtirish, tarix ta'limida innovatsion yondashuvlarni joriy etish hamda talabalarning analitik va reflektiv fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Выготский Л.С. Мышление и речь. — Москва: Педагогика, 1999. — 352 с.
- [2] Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. — Москва: Смысл, 2005. — 352 с.
- [3] Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. — Санкт-Петербург: Питер, 2008. — 713 с.
- [4] Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. — Санкт-Петербург: Питер, 2001. — 288 с.
- [5] Крутецкий В.А. Психология обучения и воспитания школьников. — Москва: Просвещение, 1976. — 303 с.
- [6] Piaget J. The Psychology of Intelligence. — London: Routledge, 2001. — 182 p.
- [7] Bruner J. The Process of Education. — Cambridge: Harvard University Press, 1977. — 97 p.
- [8] Dewey J. How We Think. — New York: Dover Publications, 1997. — 224 p.
- [9] Halpern D.F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. — New York: Psychology Press, 2014. — 637 p.